

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Ю. С. Серпенінова, канд. екон. наук, доцент

*ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»,
вул. Петропавлівська, 57 40030, м. Суми, Україна
E-mail: serpeninova@mail.ru*

У статті систематизовано та досліджено ключові події в розвитку національної системи гарантування вкладів фізичних осіб. На основі аналізу нормативно-правового регулювання та статистичних даних запропоновано виокремлення певних періодів становлення та розвитку системи гарантування вкладів в Україні.

***Ключові слова:** Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, система гарантування вкладів.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Події, що сталися під час світової фінансової кризи 2008-2009 років свідчать про надзвичайну важливість завчасної розробки ефективних механізмів гарантування виплат за депозитами. Національна система гарантування вкладів пройшла значну трансформацію від її створення до сучасного стану. Проведення реформи національної системи гарантування вкладів та прийняття Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» у 2012 році та значні зміни чинного законодавства у 2014 році суттєво розширили функції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонд), що призвело до вдосконалення інституційних засад діяльності Фонду, наблизило вітчизняну систему гарантування вкладів до світових стандартів ефективності. Це обумовило потребу дослідження ключових подій у діяльності Фонду та аналізу нормативно-правового регулювання з метою формування певних періодів становлення та розвитку системи гарантування вкладів фізичних осіб та характеристики даних періодів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження окремих аспектів функціонування системи гарантування вкладів знайшли своє відображення в працях багатьох науковців [1, 2, 3, 4, 10].

Так, у працях Волосович С. В. [1] проведено ґрунтовне дослідження еволюції систем страхування депозитів та підходи до їх класифікації. Козьменко С. М. [2] проводив аналіз результатів реформування системи гарантування вкладів фізичних осіб з прийняттям Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Мазур Т. В. [3] досліджував правовий режим Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. У працях Смовженко Т. [10] проаналізовано загальні тенденції розвитку національної системи гарантування вкладів.

Втім, не дивлячись на досить велику кількість публікацій не достатньо висвітленими залишаються питання виокремлення та аналізу етапів

становлення та розвитку національної системи гарантування вкладів фізичних осіб.

Метою статті є формування та характеристика періодів становлення та розвитку системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Проведений аналіз ключових подій у розвитку банківської системи, аналіз нормативно-правових актів у сфері регулювання відносин банківської неплатоспроможності та гарантування вкладів, а також дослідження основних показників діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб дозволили сформулювати авторське бачення на виокремлення певних періодів становлення та розвитку національної системи гарантування вкладів фізичних осіб (табл. 1)

Таблиця 1 – Періодизація розвитку системи гарантування вкладів в Україні

№ з/п	Назва, період	Нормативно-правове регулювання	Сума відшкодування, грн. Дата затвердження
1	Становлення, 1998-2000 рр.	Указ «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків»; Положення про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів	10.09.1998 – 500 грн
2	Розвиток, 2001-2007 рр.	Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб»	20.09.2001 – 1200 грн; 14.11.2002 – 1500 грн; 17.09.2003 – 2000 грн; 22.04.2004 – 3000 грн; 21.04.2005 – 5000 грн; 21.01.2006 – 8000 грн; 24.05.2006 – 15000 грн; 14.02.2007 – 25000 грн; 14.08.2007 – 50000 грн
3	Кризовий, 2008-2009 рр.	Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» Закон України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України»	21.10.2008 – 150000 грн
4	Післякризовий, 2010-2011 рр.	Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб»	150000 грн
5	Сучасний, 2012 - до сьогодні	Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»	21.08.2012 – 200000 грн

ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ

На першому етапі відбулось формування основних засад функціонування вітчизняної системи гарантування вкладів. У 1998 році було створено спеціалізовану установу – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Протягом періоду встановлено правові відносини між Фондом, вкладникам та банками. На законодавчому рівні встановлено порядок створення Фонду та його керівних органів, а також порядок формування та використання коштів Фонду.

Становлення вітчизняної системи гарантування вкладів відбувалось під час реформування банківської системи в умовах фінансово-економічної кризи, значної інфляції та девальвації національної валюти. Поступовий перехід до поєднання монетарних методів управління та заходів щодо структурного реформування обумовив потребу стабілізації банківського сектору, запровадження заходів із підвищення довіри населення до банківської системи країни. Ключовим заходом у реалізації даних реформ стало створення національної системи гарантування вкладів фізичних осіб.

ПЕРІОД РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ

Важливим та переломним моментом у розвитку системи гарантування вкладів стало прийняття Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», який набув чинності 24 жовтня 2001 року. Даним Законом було визначено склад учасників Фонду, порядок інформування вкладників та надання інформації для Фонду, встановлено правовий статус Фонду та його керівні органи, деталізовано порядок формування та використання коштів Фонду.

З прийняттям Закону «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» розмір відшкодування було збільшено до 1200 грн та затверджено порядок збільшення розміру відшкодування за рішенням адміністративної ради Фонду з урахуванням динаміки на депозитному ринку України. А депозитний ринок, як і банківський сектор загалом, протягом даного періоду (рис. 1) розвивався дуже динамічно.

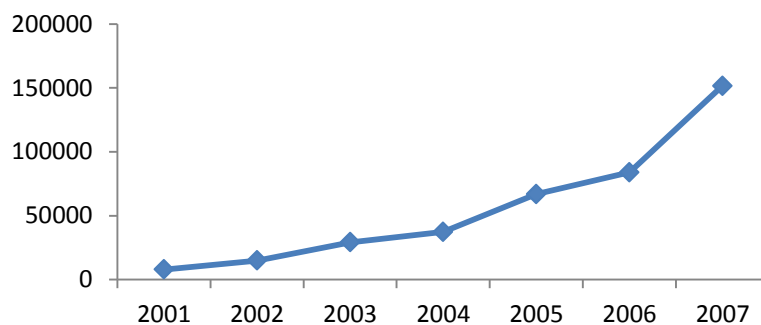

Рисунок 1 – Динаміка збільшення депозитів фізичних осіб у 2001-2007 роках, млн грн.

Джерело: складено автором на основі даних [11]

Такі стрімкі темпи нарощування банківських ресурсів у вигляді депозитів фізичних осіб обумовили потребу зростання розміру

гарантованого відшкодування за депозитами. Протягом 2001-2007 років розмір відшкодування збільшувався дев'ять разів і у 2007 році склав 50 000 грн.

Також спостерігалась тенденція до нарощування обсягів фінансових ресурсів Фонду, які наприкінці 2007 року становили 1335,5 млн грн порівняно з 68,8 млн грн станом на кінець 2001 року.

Протягом 2001-2007 років Фондом було прийнято рішення про відкликання банківської ліцензії ряду банків (ТОВ «Київський універсальний банк», АКБ «Інтерконтинентбанк», ВАТ АКБ «Гарант», АКБ «Прем'єрбанк», ПАТ «Інноваційно-промисловий банк», АБ «АЛЛОНЖ», АКБ «Росток Банк», АТ «Наш Банк», АКБ «ОЛБанк», АК АПБ «Україна», КАБ «Слов'янський») та було проведено відшкодування гарантованої суми за вкладками цих банків.

Процедура ліквідації та виплати відшкодувань за вкладками в даних банках здійснювалась відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Характерною особливістю порядку відшкодування вкладів в досліджуваних період був дуже низький відсоток вкладників, яким було виплачено депозити в межах встановленого розміру, втім, близько 90 % коштів належних до відшкодування було виплачено.

Так, наприклад, при відшкодування коштів за вкладками АК АПБ «Україна» відшкодування отримали 217 435 вкладників, що складає 22,2 % від загального числа осіб, які мали право на відшкодування за вкладками. Отримана вкладниками сума складає 32,1 млн грн або 87 % від загальної суми відшкодування за вкладками. Розмір вкладів переважної більшості вкладників цього банку був замалим. Вклади до 1 гривні мали 41 % осіб, тоді як частка належної їм суми відшкодування складала лише 0,5 % від загальної суми виплат. У структурі не отриманих вкладниками відшкодувань 88% складають суми до 10 грн і лише 12 % від 10 до 500 грн. Оскільки за отриманням малих сум вкладники не зверталися, то 22% вкладників цього банку отримали 87 % коштів належних до відшкодування [11].

КРИЗОВИЙ ТА ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ

Важким випробуванням для вітчизняної системи гарантування вкладів став кризовий період 2008-2009 років. В даний період розвиток банківської системи України здійснювався під впливом світової фінансової кризи, що спричинила девальвацію національної валюти, скорочення виробництва та експорту, відтік інвестицій, дефіцит державного бюджету та погіршення всіх соціально-економічних показників.

Протягом 2008-2009 років розпочато виплати гарантованої суми відшкодування вкладникам ВАТ «Європейський банк розвитку та заощаджень», АКБ «Східно-Європейський банк», ВАТ «Банк регіонального розвитку», ВАТ КБ «Національний стандарт», АКБ «Європейський», ВАТ «АКБ «Одеса-Банк», ВАТ «КБ «Причорномор'я».

Також у 2008 році Законом України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» підвищено розмір гарантованої суми відшкодування втричі до 150000 грн.

Загалом протягом 2008-2009 років продовжували зростати обсяги залучених депозитів (табл. 2) втім, темпи зростання значно сповільнились порівняно з попередніми періодами.

Таблиця 2 – Основні показники системи гарантування вкладів протягом 2008-2014 років

Рік	Сума вкладів фізичних осіб, млрд. грн	Кількість вкладників, млн осіб	Середній розмір вкладу, грн	Фінансові ресурси фонду, млн грн
01.01.2008	155,2	29,6	5243	1335,5
01.01.2009	204,9	34,5	9935	2987,3
01.01.2010	198,0	31,6	6273	4302,7
01.01.2011	254,2	32,6	7802	3390,3
01.01.2012	282,6	35,0	8072	4827,3
01.01.2013	338,5	44,4	7619	6092,1
01.01.2014	402,6	47,4	8486	7292,9

Найскладнішим періодом для банківської системи країни загалом, та національної системи гарантування вкладів зокрема став післякризовий період. Погіршення довіри населення до банківської системи та масова паніка через глобальну фінансову кризу спричинили значний відтік депозитів з банків. Так, у 2010 році обсяг вкладів фізичних осіб порівняно з попереднім роком зменшився майже на 7 млрд. грн. Також протягом після кризового періоду було введено тимчасову адміністрацію та розпочато виплати гарантованої суми відшкодування вкладникам одинадцяти банків (АКБ «Трансбанк», ВАТ «БІГ Енергія» та ін.).

СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ

До 2012 року національна система гарантування вкладів працювала за принципом «виплатної каси», фактично всі функції Фонду зводились до забезпечення достатності фінансових ресурсів для виплат гарантованої суми відшкодувань та організації таких виплат. Складна післякризова ситуація, погіршення ліквідності вітчизняних банків, зменшення довіри населення до банківської системи обумовили потребу реформування національної системи гарантування вкладів.

У зв'язку з цим було прийнято Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», який набув чинності 22 вересня 2012 року. Даним Законом розширено повноваження та функції Фонду, зокрема в частині щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації неплатоспроможних банків. Позитивним зрушенням є скорочення терміну початку виплат коштів вкладникам у випадку прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банків з двох місяців до 7 днів.

Чинним законодавством встановлено розмір відшкодування 200000 грн з урахуванням відсотків. Відповідно до Закону участь банків у Фонді є обов'язковою (крім АТ «Ощадбанк» та АТ «РОДОВІД БАНК»).

Не зупиняючись на досягнутому, Фонд постійно підкреслював необхідність законодавчих змін, спрямованих на вдосконалення порядку виведення неплатоспроможних банків з ринку та зміцнення рівня довіри вкладників до банків. Результатом цього стало ухвалення декількох поправок до Закону, якими, зокрема, було [11]:

- мінімальний розмір граничної суми відшкодування закріплено на рівні 200 тисяч грн, без можливості її зменшення;
- розширено перелік здійснення операцій під час тимчасової адміністрації кредиторами неплатоспроможного банку, у тому числі, щодо проведення соціальних виплат;
- визначено дату початку виплат коштів вкладникам за рахунок цільової позики Фонду під час дії тимчасової адміністрації;
- встановлено спрощений порядок проведення процедур, пов'язаних з придбанням інвестором неплатоспроможного або перехідного банку;
- визначено порядок виведення неплатоспроможного банку з ринку за участі держави в особі Міністерства фінансів України або державного банку;
- розширено напрямки використання коштів Фонду, у тому числі надання приймаючому або перехідному банку позики на умовах субординованого боргу тощо.

Також позитивним моментом є законодавчо закріплений цільовий рівень накопичення капіталу Фонду на рівні не менше 3 %, що сприяло накопиченню фінансових ресурсів Фонду. Так, не дивлячись на значні розміри виплат відшкодувань, Фонд продовжував нарощувати обсяги фінансових ресурсів. Станом на 01.01.2015 фінансові ресурси Фонду склали 16 872,6 млн грн, що більше ніж в два рази порівняно з попереднім роком.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження запропоновано виокремити наступні етапи (періоди) розвитку національної системи гарантування вкладів фізичних осіб: становлення, розвиток, кризовий, після кризовий та сучасний період. Проведений аналіз зазначених періодів дозволив виділити їх особливості та характерні риси. Не дивлячись на тяжкі наслідки глобальної фінансової кризи для банківської системи України, Фонд гарантування вкладів продовжує нарощувати фінансові ресурси та здійснювати виплати за відшкодуванням депозитів. Проведена у 2012 році реформа сприяла підвищенню ефективності національної систем гарантування вкладів та призвела до розширення функцій і повноважень Фонду.

SUMMARY

FORMATION AND DEVELOPMENT STAGES OF DEPOSIT GUARANTEE SYSTEM IN UKRAINE

Y. S. Serpeninova

State Higher Educational Institution «Ukrainian Academy of Banking of National Bank of Ukraine»,

57, Petropavlivska St., 40030, Sumy, Ukraine

E-mail: serpeninova@mail.ru

The article systematizes and examines key events in the development of the national deposit guarantee system. On the basis of legal regulations and statistics analysis, there are proposed specific periods of formation and development of the deposit guarantee system in Ukraine.

Keywords: *deposit guarantee fund, deposit guarantee system.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Волосович С. В. Еволюція систем страхування депозитів [Електронний ресурс] / С. В. Волосович // Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_19_1/Volosovy.pdf.
2. Козьменко С. Реформа національної системи гарантування вкладів: ключові положення та перспективи розвитку / С. Козьменко, І. Школьник, Т. Савченко // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 6. – С. 14-21.
3. Мазур Т. В. Правовий режим фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банках : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07 / Мазур Тамара Вікторівна. – К., 2008. – 18 с.
4. Огієнко В. І. Система гарантування депозитів фізичних осіб в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Огієнко Валерій Іванович. – Львів, 2005. – 18 с.
5. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI. – Режим доступу : <http://www.fg.org.ua/legislation/>
6. Річний звіт Фонду за 2010 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/about/report/>
7. Річний звіт Фонду за 2011 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/about/report/>
8. Річний звіт Фонду за 2012 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/about/report/>
9. Річний звіт Фонду за 2013 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/about/report/>
10. Смовженко Т. Розвиток національної системи гарантування вкладів фізичних осіб: застосування передових принципів та методів / Тамара Смовженко, Ірина Серветник // Банківська справа. – 2012. – № 5. – С. 59-75.
11. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. – Режим доступу : fg.gov.ua.

Надійшла до редакції 23 травня 2015 р.